

О.М. Олейнічук

Уманський державний педагогічний
університет імені Павла Тичини

**ПОТЕРПІЛИЙ, ЯК КОМПОНЕНТ СТРУКТУРНОЇ (СКЛАДОВОЇ)
ЧАСТИНИ (ЕЛЕМЕНТА) ОБ'ЄКТА ЗЛОЧИНУ, ПЕРЕДБАЧЕНОГО
СТ.175 КК УКРАЇНИ**

Постановка проблеми. Актуальність цієї роботи зумовлена тим, що з'ясування суті такої ознаки складу досліджуваного нами злочину, як потерпілий від злочину, має важливе юридичне значення як для теорії кримінального права, так і для кваліфікації діянь, передбачених статтею 175 КК України.

Частиною сьомою статті 43 Конституції України, передбачено, що право на своєчасне одержання винагороди за працю захищається законом, статтею 46, що громадяни мають право на соціальний захист, а також статтею 53, що держава забезпечує надання державних стипендій та пілгь учням і студентам [1]. Дослідження зазначеної ознаки складу злочину невиконання заробітної плати, стипендії, пенсії чи інших установлених законом виплат, є досить важливим, адже в статті 1 Кримінального кодексу України зафіксовано, що його завданням є правове забезпечення охорони прав і свобод людини і громадянина, власності тощо [2].

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Суттєвий внесок у дослідженні питань кримінальної відповідальності за злочин щодо невиконання заробітної плати, стипендії, пенсії чи інших установлених законом виплат, зокрема зробили П.П.Андрушко, А.П.Бабій, С.І.Бородін, Ю.С.Варанкіна, Ю.В.Гродецький, Н.Ю.Гронська, І.О.Зінченко, О.В.Кладков, Д.Л.Кокорін, Л.М.Кривоченко, А.С.Курманов, С.Я.Лихова, М.І.Мельник, В.І.Павликівський, О.В.Панкратова, Є.І.Соктоєва, В.В.Топчій та інші.

Проблему потерпілого від злочину, як ознаку складу злочину в цілому досліджували В.І.Борисов, П.С.Дагель, О.М.Джуза, О.М.Костенко,

В.М.Кудрявцев, Н.Ф.Кузнєцова, Є.В.Лащук, В.К.Матвійчук, А.А.Музика, А.А.Піонтковський, Т.І.Присяжнюк, Е.Л.Сідоренко, М.В.Сенаторов, М.С.Таганцев, В.Я.Тацій, Г.І.Чечель та інші.

Досліджувану нами ознаку складу злочину невиконання зарплати, стипендії, пенсії чи інших установлених законом виплат в певній мірі розглядали в кримінально-правовій літературі та юридичній науці [3, с.384-407; 4, с.77-81, 83, 190; 5, с.461; 6, с.120; 7, с.22; 8, с.27-33; 9, с.9, 92-94, 176; 10], а це свідчить, що вона ще потребує подальшого наукового дослідження.

Мета статті полягає у всебічному дослідженні такої ознаки складу злочину безпідставної невиконання зарплати, стипендії, пенсії чи інших установлених законом виплат як потерпілий від злочину.

Основні результати дослідження. Перш за все розпочнемо з того, що в науковій літературі під потерпілим від злочину, який є структурним, відносно самостійним компонентом об'єкту, в юридично-визначеному значенні розуміють зазначену в кримінальному законі особу, котра в результаті злочину позбавляється життєво важливої складової свого благополуччя, або її права, свободи та законні інтереси істотно порушуються чи зазнають суттєвих обмежень [11, с.297]. Кримінальний процесуальний кодекс України у ч.1 ст.55 визначає, що потерпілим у кримінальному провадженні може бути фізична особа, якій кримінальним правопорушенням завдано моральної, фізичної або майнової шкоди, а також юридична особа, якій кримінальним правопорушенням завдано майнової шкоди [12]. А.А.Музика та Є.В.Лащук вважають, що у кримінально-правовому розумінні потерпілий від злочину – це факультативна ознака об'єкта злочину, що характеризує людину, з приводу якої вчиняється злочин та (або) якій, відповідно до кримінально-правової норми, злочином завдається істотна шкода (чи створюється загроза її заподіяння), а саме суспільно небезпечні наслідки діяння, що передбачені у відповідній кримінально-правовій нормі [13, с.116]. М.В.Сенаторов у своїй роботі визначив поняття потерпілого від злочину, виразив його дефініцію, а саме: потерпілий від злочину – це

соціальний суб'єкт (фізична чи юридична особа, держава, інше соціальне утворення або ж суспільство в цілому), блага, праву чи інтересу якого, що знаходиться під охороною кримінального закону, злочином заподіюється шкода або створюється загроза такої [15, с.60, 203]. Також він вважає, що поняття “потерпілий від злочину” слід відрізнити від понять “потерпілий як суб'єкт кримінального процесу” та “жертва злочину” [15, с.203]. Т.І.Присяжнюк у пропозиціях про внесення змін до Кримінального кодексу України дає наступне нормативне вираження поняття потерпілого: потерпілим від злочину визнається фізична особа, безпосередньо якій злочином заподіяно шкоду (або існує загроза її заподіяння), на підставі чого вона набуває право вирішувати питання про кримінально-правові наслідки вчинення злочину в межах, визначених КК України [16, с.188].

Нам слід також врахувати те, що поняття потерпілого є складним та багатоаспектним, на сьогодні в юридичній науці немає єдиного загального підходу до його визначення, особливо, найбільш дискусійним у науці залишається питання про суб'єктний склад потерпілих від злочинів [14, с.85].

Отже розуміючи, що загальні теоретичні положення кримінального права щодо потерпілого достатньо глибоко вивчені в кримінально-правовій літературі, про що переконливо доводять результати наукових робіт вищезазначених вчених, зупинятися на їх дослідженні не будемо, а безпосередньо перейдемо до його аналізу у досліджуваному складі злочину.

Враховуючи все вищезазначене і не дивлячись на те, що в чинній досліджуваній нами статті КК України потерпілі від злочину чітко визначені, ними є громадяни України, вважаємо за потрібне з метою вдосконалення зазначеної норми розглянути в її контексті інші можливі її варіанти, а також зважити на позитивний досвід вчених та зауваження ВСУ [10] тощо.

С.Я.Лихова у докторській дисертації в частині дослідження статті 175 КК України звернула увагу, що жодна із досліджуваних нею 250 кримінальних справ не була порушена за заявами потерпілих, а підставою їх порушення були результати планових перевірок прокурорських органів [3, с.385]. Також

проведений зазначеною вченою аналіз кримінальних справ, порушених за ст.175 КК України, показав, що типовим явищем при їх розслідуванні є те, що працівники підприємств, установ, організацій, яким не виплачувалась заробітна плата, не визнавалися потерпілими у справі, а саме: в одних випадках такі особи допитувались як свідки, а в інших – їх інтереси представляли представники профспілкових органів, в окремих справах потерпілим слідчі визнавали юридичну особу [3, с.400]. С.Я.Лихова у висновках в пропонованій редакції диспозиції досліджуваної нами статті щодо вказівки на вид потерпілого від цього злочину зазначила „громадянину” [3, с.415], що означає на підтримання нею чинної редакції цієї частини норми.

В.В.Топчій питання щодо визначення кола потерпілих від цього злочину вирішував з урахуванням як норм, що містяться в ст.46 Конституції України, так і відповідно до чинного законодавства, яке регулює порядок виплати заробітної плати та інших соціальних виплат (пенсії, стипендії тощо), а саме: ним проаналізовано, чи дійсно право на заробітну плату, стипендію та інші соціальні виплати належить тільки громадянам України [4, с.77-81]. На його думку, коло потерпілих від даного злочину може бути надзвичайно широким, а указування на громадянство потерпілого не відповідає соціальному змісту даної кримінально-правової норми, яка має захищати соціальні права не тільки громадян України, а і будь-якої особи, права якої на отримання відповідних установлених законом виплат порушуються, тим більше, що в законах, які конкретизують цю конституційну норму, вказане більш широке коло уповноважених осіб, серед яких не тільки громадяни [4, с.81]. В.В.Топчій врахувавши те, що є тільки одна ознака потерпілого від цього злочину, а саме – легальна (або формальна) ознака, вважає відповідним потерпілим будь-яку особу, яка відповідно до трудового законодавства України та законодавства про соціальний захист населення має право на отримання регулярних або одноразових виплат заробітної плати, стипендії, пенсії, інших установлених законом виплат та показує, що залежно від виду

виплати та законодавства, які регулюють порядок її здійснення, слід встановлювати уповноважену особу, права якої в разі невиплати порушуються [4, с.81]. Ним зроблено висновок, що слід вилучити із тексту диспозиції ст.175 КК України термін „громадянам”, замінивши його терміном „особам”, враховуючи право інших осіб, які не є громадянами України на отримання при певних умовах цих виплат [4, с.83, 190].

У пропозиціях та зауваженнях Верховного Суду України на проект Закону України „Про посилення відповідальності за несвоєчасну виплату або безпідставну невиплату заробітної плати, стипендії, пенсії чи інших встановлених законом виплат” (реєстр. №2473 від 14 травня 2008 року), також зверталася увага законодавця на недолік чинної редакції частини першої статті 175 КК, а саме: з редакції цієї статті випливає, що під охорону кримінального закону підпадають лише громадяни України, а іноземцям або особам без громадянства такі гарантії не надаються [10]. Слід зазначити, що на даний час як пропозиції та зауваження ВСУ, так і відповідні рекомендації В.В.Топчія законодавцем України не враховано. Тому ми вважаємо за доцільне у ч.1 ст.175 КК України замінити термін „громадянам” на „будь-якій фізичній особі”, вважаючи, що майнова шкода юридичній особі в даному випадку не може бути завдана. Але завдання майнової шкоди юридичній особі все ж таки може мати місце при нецільовому використанні відповідних виплат при вчиненні іншого злочину за їх сукупністю.

М.І.Мельник та Ю.В.Гродецький відповідно однаково зазначають, що потерпілими від злочину є громадяни, яким має виплачуватися (повинна бути виплачена) заробітна плата, стипендія, пенсія чи інша установа законом виплата [5, с.461; 6, с.120]. На думку В.В.Топчія ця точка зору не відповідає соціальному значенню даної кримінально-правової норми, хоча повністю відповідає тексту ст.46 Конституції України [4, с.77], з чим ми також погоджуємося.

О.В.Панкратова у своєму дослідженні дійшла висновку, що потерпілими у відповідності зі ст.145¹ КК РФ можуть бути визнані особи, що мають право

на одержання винагороди за працю і соціальні виплати та не одержали ці виплати (працівник організації, пенсіонер, студент, безробітний та ін.), а також потерпілими можуть виявитися й особи, що є близькими або утриманцями тієї людини, якій не виплачуються необхідні платежі [7, с.22]. Аналогічної думки була й Є.І.Соктоєва [8, с.27]. Слід зазначити, що В.В.Топчій також такими потерпілими вважав не лише тих осіб, які є суб'єктами відповідних правовідносин (трудових, соціальних), зміст яких утворює право на отримання вказаних у диспозиції ст.175 КК України виплат, а й інших осіб, наприклад, спадкоємців чи інших осіб, які перелічені в нормативних актах [4, с.83].

Д.Л.Кокорін досліджуючи лише кримінальну відповідальність за невиконання заробітної плати й інших установлених нормами трудового законодавства виплат погоджується з вищезазначеними твердженнями Є.І.Соктоєвої та відповідно й О.В.Панкратової, а також з думкою Г.О.Петрової, що визнає потерпілою фізичну або юридичну особу, якій злочинном заподіюється шкода: моральна, фізична, майнова – або існує реальна загроза її заподіяння [9, с.92]. Але вважає недостатньо коректною зазначену вище точку зору, що потерпілими можуть бути також і особи, які є близькими або утриманцями тієї людини, якій не виплачуються необхідні платежі, адже невиконання заробітної плати й інших допомог у першу чергу заподіює шкоду саме фізичній особі, на користь якої дана виплата повинна здійснюватися, а не третім особам, зацікавленим у зазначених виплатах побічно [9, с.93]. Отже, Д.Л.Кокорін робить висновок, що потерпілою визнається особа, що вчасно й у повному розмірі не одержує належних у силу норм трудового законодавства виплат [9, с.176].

Висновок. Враховуючи вищезазначене та відповідно до запропонованих нами змін ч.1 ст.175 КК України, під потерпілим від злочину слід вважати будь-яку фізичну особу, що має право на зазначені виплати, якій обов'язково завдається передбачена цією нормою майнова, а також в окремих випадках моральна чи фізична шкода, що полягає у безпідставній невиконанні

відповідних коштів і яка є самостійною ознакою складу злочину невиклати заробітної плати, стипендії, пенсії чи інших установлених законом виплат.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Конституція України: прийнята Верховною Радою України 28 червня 1996 року (із змінами та доповненнями) // Урядовий кур'єр від 13.07.1996, №129-130.
2. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 №2341-III (із змінами та доповненнями) // Голос України від 19.06.2001, №107.
3. Лихова С.Я. Злочини проти громадянських, політичних та соціальних прав і свобод людини і громадянина за Кримінальним кодексом України (теоретико-правове дослідження): дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.08 / Лихова Софія Яківна. – К., 2006. – 529 с.
4. Топчій В.В. Кримінально-правова характеристика невиклати заробітної плати, стипендії, пенсії чи інших установлених законом виплат (ст. 175 КК України): дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08 / Топчій Василь Васильович. – К., 2009. – 271 с.
5. Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України / За ред. М.І.Мельника, М.І.Хавронюка. – 8-ме вид., перероб. і доп. – Х.: Фактор, 2011. – 1280 с.
6. Кримінальне право України: Особлива частина : підручник / Ю.В.Баулін, В.І.Борисов, В.І.Тютюгін та ін.; за ред. В.В.Сташиса, В.Я.Тация. – 4-те вид., переробл. і допов. – Х.: Право, 2010. – 608 с.
7. Панкратова О. В. Невыплата заработной платы, пенсий, стипендий, пособий и иных выплат (ст.145-1 УК РФ): уголовно правовой и криминологиче-ский аспекты : автореферат дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / О. В. Панкратова ; Московская государственная юридическая академия им. О.Е.Кутафина, Кубанский государственный ун-т. – М. : МГЮА им. Кутафина, 2012. – 32 с.
8. Соктоева Е. И. Уголовная ответственность за невыплату заработной платы, пенсий, стипендий, пособий и иных выплат (по материалам судебной и прокурорской практики Уральского, Сибирского и

- Дальневосточного федеральный округов) : дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08 / Соктоева Евгения Игоревна. – М., 2005. – 187 с.
9. Кокорин Д. Л. Уголовно-правовая характеристика невыплаты заработной платы: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. - Екатеринбург, 2009. – 195 с.
10. Пропозиції та зауваження Верховного Суду України на проект Закону України „Про посилення відповідальності за несвоєчасну виплату або безпідставну невиконання заробітної плати, стипендії, пенсії чи інших встановлених законом виплат” (реєстр. №2473 від 14 травня 2008 року). [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.scourt.gov.ua/clients/vs.nsf/81b1cba59140111fc2256bf7004f9cd3/9362db8d6fb8122bc2257494004722f8?OpenDocument>.
11. Кримінальне право. Загальна частина: Підручник / За ред. А. С. Беніцького, В. С. Гуславського, О. О. Дудорова, Б. Г. Розовського. – К.: Істина, 2011. – 1112 с.
12. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13 квітня 2012 року №4651-VI (із змінами та доповненнями) // Голос України від 19.05.2012, №90-91.
13. Музика А.А. Про загальне поняття предмета злочину / А.А.Музика, Є.В.Лашук // Вісник Асоціації кримінального права України. – 2014. – №1(2). – 345 с. – С.103-118. – Режим доступу: http://nauka.jur-academy.kharkov.ua/download/visnik_yg/2/07.pdf.
14. Петренко О.І. Потерпілий як ознака складу злочину „Спонування неповнолітніх до застосування допінгу” (ст.323 КК України) / О.І.Петренко // Митна справа. – 2014. – №4(2). – С.84-89. – Режим доступу: [http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Ms_2014_4\(2\)_17.pdf](http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Ms_2014_4(2)_17.pdf).
15. Сенаторов М.В. Потерпілий від злочину в кримінальному праві / За науковою редакцією доктора юридичних наук, професора, академіка Академії правових наук України В.І.Борисова. – Х.: Право, 2006. – 208 с.
16. Присяжнюк Т.І. Інститут потерпілого у кримінальному праві України [Текст] : Дис... канд. юрид. наук: 12.00.08 / Присяжнюк Тамара Іванівна ; НАН України, Інститут держави і права ім. В.М.Корецького. – К., 2006. – 214 с.